

LES COMPANYIES EN EL SISTEMA ASSEGUERATIU MALLORQUÍ (1660-80)

JERÒNIA PONS PONS

L'assegurança i el canvi marítim constitueixen, a l'època moderna, els principals instruments, articulats dins l'estructura comercial, que contribueixen a solucionar el risc intrínsec de les relacions marítimes. Es tracta de dues fórmules practicades des de l'època medieval que evolucionaran cap a pautes més complexes paral·lelament a la transformació de les transaccions mercantils¹. Els mateixos mercaders i financers són els qui esmercen en aquestes operacions. A la pràctica assegurativa de la segona meitat del sis-cents es detecten dues modalitats d'inversió: per una part s'arrisquen quantitats, sovint petites, de forma individual, i per l'altra es detecta la unió amb altres interessats en companyies especialitzades en aquest tipus d'operacions. Ad hoc, sovintegen els inversors que despleguen, alhora, les dues estratègies.

La incidència d'aquestes societats dins l'activitat global asseguradora, la formació de les entitats i la seva composició són, entre altres, els objectius que cal esbrinar. A la vegada, es preten esbossar el paper d'un important grup de financers, el suetus, en la configuració de les societats. La seva intervenció es mostra clau en el panorama asseguratiu d'aquest període.

El cos documental utilitzat per a la present investigació es compon de 430 assegurances, totes elles inserides als protocols notariais². Si bé es basa en contractes

escripturats davant notaris s'ha constatat l'existència de pòlisses d'assegurances privades¹. En primer lloc, cal remarcar la irregularitat del nombre d'assegurances en els anys estudiats; des del 1659 al 1669 es fonamenta l'anàlisi en una xifra de contractes inferiors a 10, mentre que del 1670 al 1680 no es baixa dels 20 contractes anuals (a excepció del 1672, en què únicament en tenim 17) i en cinc anys (1671, 1675, 1678-80) es localitzen entorn dels 40 anuals. En el moment en què es troba la investigació es dona com explicació que els notaris buidats tenen una major activitat en aquests anys i no es relaciona per al moment en la major o menor pràctica de les operacions asseguradores.

L'assegurança es presenta amb una fórmula prefixada, que es repeteix de forma quasi idèntica a excepció de les dades concretes corresponents al contracte efectuat: nom de l'assegurat, objecte garantit, nom del vaixell, patró i el destí. El premi figura a continuació, no gensmenys en algunes ocasions s'ubica després de la llarga enumeració de rïses. En el cas d'existència de pactes entre asseguradors i assegurats (usualment en contradicció amb les ordinations del Consolat de Mar²) es situen igualment abans de la relació dels rïses. Després de la fórmula al contracte, hi figura la relació dels asseguradors amb la quantitat garantida i la xifra rebuda en concepte de prima. És freqüent que els asseguradors apareguin inscrits en dades posteriors a l'elaboració del contracte, pràctica habitual des del s. XV (A. García Sanz i M.ª T. Ferrer i Mallol, 1983: 124-125). És a partir d'aquests llistats que hom executa un examen dels inversors.

En termes generals, i en una primera síntesi, es pot establir la preponderància dels asseguradors individuals encara que garanteixin menors quantitats en relació a les sumes fiançades per les entitats asseguradores. A partir d'aquesta primera perspectiva es poden desglossar una sèrie d'explicacions:

1) En una primera anàlisi s'entreenen que dels vint i un anys estudiats predomina els asseguradors individuals a setze anys. Es tracta de 1660, 1664-70, 1672-1680. Tan sols figuren un major nombre de representants de societats (prenedors) als anys 1661, 1662, 1667 i 1671. Al 1659 es distribueixen per igual entre les dues modalitats (veure taula 1). A una primera impressió, a la Mallorca de la segona meitat del seixents representen la majoria els asseguradors individuals, no gensmenys la perspectiva es canjaria si s'examina des d'un altre punt de vista.

2) A una segona estructuració dels inversors sepons la quantitat fiançada sobre el total assegurat s'entreenen dades significatives:

a. Primerament, en els anys 1664, 1666, 1670, 1672, i 1676-80 són majors les quantitats assegurades pels prenedors de les companyies, malgrat el nombre major d'asseguradors individuals. Heus aquí uns exemples que il·lustren aqueixa situació. Si dels 280 asseguradors del 1670, 188 inverteixen de forma individual (67,1%), 92 (32,9%) ho fan per ordre d'una societat. Malgrat aquests percentatges, la visió es transforma si es té present que aquest 32,9% garanteix 16.000 peces de vuit, és a dir, un 51,4% respecte al total (31.132,5 peces de vuit) i el 67,1% de particulars només assequen el 48,6% (15.132,5 peces de vuit). Al 1676 dels 215 asseguradors, dels 31 contractes registrats, 121 (56,3%) garanteix particularment, mentre que 94 (43,7%) inverteix com administrador d'una companyia. Si a continuació es consulta la taula de la distribució de les quantitats es veurà que aquest darrer 43,7% de representants de societats hancen 15.475,2 peces de vuit sobre el total de 22.198,4, per tant el 69,7% enfront de les 6.723,2 (30,3%) dels particulars. Els percentatges són similars als set anys restants. Es pot concloure que dels nou anys esmentats, en el

quals predominen els asseguradors individuals, són les societats les que garanteixen superiors quantitats.

b. En segon lloc, els anys en què són més nombroses les intervencions de les companyies: 1661, 1662, 1667 i 1671, es correspon, igualment, a un control del camp asseguratiu, on asseguren percentatges preponderants als particulars. El 1661 les societats cobreixen 8.598² peces de vuit sobre el total (12.195⁵ peces de vuit), un 70⁵%. L'any 1662 al 52⁴% dels inversors, que ho fan per societat, asseguren el 77⁶% de la suma esmerçada (2.338⁵ peces). El 1667 al 54⁷% garanteix el 56⁸% (5.702⁵ peces). Al darrer any, el 1671, el 51% d'asseguradors, prenidors de societats, asseguren el 73⁵% del total anual. Envers 1659, quan es dosifiquen per igual entre individuals i per societat, s'engloba dins la tendència, puix les companyies (el 50% dels inversors) esmercen el 73⁷% (1.750) de les 2.375 peces totals. Són dades que ens ajuden a configurar la tendència general del període estudiat.

c. En darrer terme es pot dir que només al 1661, 1665, 1668, 1669, 1674, 1675, 1676 continuen controlant el mercat asseguratiu els particulars, fins i tot en l'examen de les quantitats assegurades (veure taula 2).

Malgrat que posteriors increments de contractes d'assegurances distorsionin els percentatges i que augmenti la presència dels particulars, les xifres ens aporten com a premisa essencial, pel que fa a l'estudi dels inversors, la important activitat d'aquestes societats, alhora que ens permet entreveure les possibles transformacions econòmiques produïdes a final del s. XVII, similars a altres indrets peninsulars (Martínez Shaw, 1978: 287), que posaran els fonaments per als canvis del XVIII.

Sota el concepte «companyia» s'engloben diferents tipologies de societats. Els asseguradors que representen una societat s'identifiquen a les escriptures notariales de la següent forma: «a dit dia ha rebut contants Nicolau Rubert, notari, per caixó, sis peces de vuit per ser assegurador en dit nom en cinquante peces de vuit»⁵. Caixons, Caixes, Caixes majors, més rarament botigues o companyies són els tipus de societats que participen a les operacions. Les dues darreres són associacions creades per altres finalitats comercials que en excepcionals ocasions intervenen. En canvi, les tres primeres són companyies especialitzades en les activitats asseguratives, malgrat que no es descarta la realització d'altres operacions creditícies (canvi marítim, préstecs, etc.). De les tres classes són més nombroses les caixes.

Sembla que les diferències entre elles es detecten a la quantitat màxima que pot arribar el prenidor a una assegurança. Usualment l'administrador d'un caixa no s'extralimita de les 100 peces o 100 lliures, i l'actuació més freqüent es la d'assolir compromís per 25 peces o 25 lliures i 50 peces o 50 lliures. Els factors de distinció entre caixes i caixes majors presenta més dificultats, puix les quantitats oscil·len a les diferents èpoques i en ocasions una caixa arriba a assegurar quantitats superiors que una caixa major.

A les actes de formació de les companyies la finalitat es presenta prou clara: «sabent i atinent entre de nosaltres sus dits haver tractat y resolt fer una societat y companyia formant una caixa de seguretats y prendre de les seguretats que del dia present en avant se faran, la qual sia comuna y per igual portio entre de nosaltres axi de les seguretats y premis ques pendran per compte de dita caixa, com de les perdues, que dita caixa tindra per seguretats se hauran preses per compte de dita caixa»⁶. Per a la millor administració de les companyies s'atorguen alguns càrrecs entre els particip. S'elegeixen un prenidor, encarregat de concertar les assegurances i un caixer, depositari dels doblers acumulats, amb l'obligació de portar els comptes,

pagar les pèrdues i repartir els beneficis. Algunes societats a més a més dels anteriors tenen altres administradors com el contracompte⁷, que inspecciona la concordança entre els llibres del prenedor i del caixer, i l'almoïner⁸, distribuïdor dels doblers destinats a obres de caritat. El particip d'aqueixes societats creditícies no aporta, en la major part de casos, un capital inicial, sinó que aquest s'acumula a partir de les primes pagades pels assegurats. En cas d'esvaïda sí a la caixa no es troben doblers, llavors hauran de pagar els membres una part proporcional, segons la seva participació, per tal d'indemnitzar l'assegurat. El capital reunit s'utilitza per a noves inversions. Fins al moment, s'han comprovat dues fórmules de reinversió dels doblers adquirits per les societats asseguradores: els canvis marítims o el préstec als seus propis membres a un baix interès (6%) (E. Pasqual, 1891: 66).

Una altra característica que s'extreu dels llistats d'asseguradors és la considerable presència de prenedors xuetes. A l'estudi realitzat per G. López (1986) representen un important 43'46% respecte del total dels asseguradors. Els percentatges d'intervenció, al present treball, s'elevan quan es considera la seva participació mitjançant societats:

— Els xuetes administradors de companyia representen un paper destacat en el període del 1659 al 1666, oscil·lant entre un 27'4% al 1661 (percentatge inferior) al 76'4% al 1665.

Es a partir del 1668 fins al 1676 quan controlaran el mercat asseguratiu en la modalitat associativa on asseguren entorn del 90% de la quantitat garantida per les societats. L'any 1675 dominen amb el menor percentatge (90'3%) i el superior al 1676 amb el 99'3% (salvam l'excepció del 1669 amb un 100%, encara que no es representatiu, puix només s'ha comptabilitzat una pòlissa al 1670 en el qual controlen el 74'8%).

Una tercera etapa es produirà a partir del 1677 fins al 1680 quan es provoca un forçat abandó d'aquesta activitat per part d'aquest grup. Encara al 1677 representen el 88'8%. El 1678 s'empresonen gran nombre de xuetes i es confisquen els seus béns. Aquests anys la davallada és important (64'9%) però cal puntualitzar que aquest 64'9% de la seva intervenció es realitza en els 4 primers mesos de l'any. A partir d'abril del 1678 no es troba cap intervenció de les caixes representades per xuetes. A l'any 1769 la inversió d'aquest grup és nul·la. A partir de 1680 es comprova una tímida reincorporació, iniciada al mes de setembre. Aquest any garanteixen el 4'2% de la quantitat total assegurada per les societats.

Aquesta darrera etapa presenta un interessant procés, puix, malgrat la pràctica desaparició dels xuetes, no minva la inversió per companyia, sinó que al camp abandonat pels xuetes s'incorporen noves companyies.

El valor dels béns confiscats es calcula al 1679 en més de milió i mig de lliures (Selke, 1980: 22). La manca d'estudis econòmics profunds sobre la situació i el paper dels xuetes mallorquins al S. XVII dificulta la interpretació del que suposà l'intervenció inquisitorial per a l'economia mallorquina⁹. Pel febrer del 1678 es produeix el descobriment oficial del que s'anomena «la complicidad» de 1678. Són nombrosos els empresonaments i el sequest de béns. Per depositari General dels béns seprestats «*ciertos particulares de la calle del Sagell, Bolseria y Plateria*» es designa Pere Antoni Zaforteça, que serà el Receptor del Sant Ofici de la Inquisició mallorquina¹⁰. Aquest designarà un particular (generalment preveres i notaris) per a cada sequest per tal de recaptar els censos i els deutes de particulars al xueta em-

presonat, amb la intenció d'augmentar el patrimoni confiscat. Però només els censos i deutes de particulars.¹¹

Per administrar els altres bens dels xuetes es designen a altres individus. Ies són els principals encarregats dels sectors que fonamenten els seus patrimonis: els censos de la Universitat i censos d'oficis, pobles, col·lepis i comunitats; el lloguer de cases, horts i rafals i en tercer lloc les societats, caixes i altres efectes marítims. El reverend Antoni Trobat, beneficiat de l'església de Santa Eulàlia¹², el notari Joan Baptista Ferrer¹³ i el mercader Pere Andreu Campos¹⁴ són els seus respectius encarregats.

Pere Andreu Campos, mercader, i familiar del Sant Ofici administra «(...) las Sociedades y cajas y exactor de los efectos maritimos de las personas sequestradas por orden del Santo Oficio de la calle del Sagel, Platería, y Bobseria de la presente Ciudad de Mallorca»¹⁵. No es detecta cap tipus d'inversió d'aquest personatge en les assegurances en el període 1678-1680, ni des del punt de vista individual ni com a administrador d'aquestes societats. Sembla que Pere Andreu Campos es dedica únicament a mantenir els compromisos adquirits amb els asseguradors indemnitzant als contractats en cas de pèrdua d'una assegurança, o encarregant-se de la recuperació de les mercaderies després d'un naufragi. Heus aquí un exemple de la seva actuació. El 24 de gener de 1679 els inquisidors donen ordre a Pere Andreu Campos perquè s'entreguin al patró Benito els efectes d'un naufragi. Aquests són en poder de Miquel Colomer, menor i Francisco Piquer, mercaders, curadors, anomenats pels consells de la Florja de Mar de Barcelona, dels restes del naufragi de la Barca «Nostra Senyora del Rosari» de la qual era patró el dit Benito. Aquesta consignació se li entrega a compte del que li deuen els asseguradors de les robes naufragades. El naufragi es produï el 10 de setembre de 1677, entre Masnou i Vilassar.

En el període 1678-1680 les quantitats parantides per companyies es reparteixen entre una sèrie de societats creades en aquests anys. Són les entitats creditícies més importants del moment, les representades per Cristòfol Seguí¹⁶, Andreu Mir¹⁷, Jeroni Sociés¹⁸ tots ells prenedors de caixes. Les dues primeres intervien a partir del 1678, i la resta el 1679. A aquest grup cal afegir l'activitat de dos caixons que ja intervien en èpoques anteriors. Són representades per Onofre Mas i Nicolau Rubert. Dues es creen el 1678 i la resta —unes sis— són actives a partir del 1679. Es a partir del setembre de 1680 quan es retornen a incorporar, poc a poc, a l'activitat asseguradora creant noves societats, aquesta vegada, fins i tot amb membres de la Inquisició¹⁹. És interessant comprovar com a mesura que es reincorporen els financers xuetes, desapareixen les societats creades en aquesta conjuntura, restant-ne únicament alguna com la representada per Sebastià Flopis.

Són difícils d'establir les conclusions, en un moment en que s'estan descobrint nous camins de recerca i apareixen noves hipòtesis amb les quals ampliar el període d'estudi, malgrat tot, el que sí sembla prou clar, és que per a l'estudi de les assegurances mallorquines del sis-cents cal tenir present aquests dos punts claus: la força incidència de les societats i el paper desenvolupat pels xuetes en aquesta activitat.

NOTES

¹ A l'ampli treball realitzat per A. García Sanz i M. Teresa Ferrer Mallol (1983) es pot seguir l'evolució d'aquest dos instruments tant a la pràctica com a la legislació al consolat de Barcelona a l'època medieval. Referint-nos a les societats que practiquen aquests tipus d'operacions es poden detectar diferents practiques des d'època medieval (J. Hadziossi, 1988), algunes societats a Venècia al S. XVI (A. Ienetti, 1959), i les referències donades pel segle XVII a Barcelona (C. Martínez Shaw, 1981) fins arribar a les ja grans societats asseguradores del XVIII (E. Aysante, 1979; E. Alonso, 1986), amb un important nombre de socis i un elevat capital.

² Les assegurances es localitzen a l'Arxiu del Regne de Mallorca (A.R.M.), protocols dels segments notaris: Joan Servera (S 929 S 1001), Joan Rotget (R 125 R 126), Nicolau Rubert (R 153 R 165).

³ Uns resulta difícil quantificar la proporció d'assegurances que es realitzen en contracte privat, les quals es protocolitzen davant notari. A títol indicatiu es pot exemplificar el cas de les assegurances contractades per una societat creada al 1678 i liquidada al 1682. De les vintanta tres assegurances contractades només a vint i set (34,6%) es fa acta notarial (J. Pons, 1988: 57).

⁴ Cal tenir present que les ordinacions són d'època medieval i malgrat la seva vigència s'han introduït into vacuus a la pràctica que es tracten de solucionar mitjançant pactes entre l'assegurat i l'assegurador.

⁵ A.R.M., Protocols, Nicolau Rubert, R 165, 426 v.

⁶ A.R.M., Protocols, Nicolau Rubert, R 165, 383v. Acta de 16 de novembre de 1680.

⁷ Aquest cartex apareix a una caixa creada el 23 de novembre de 1674, el prenedor és el notari Nicolau Rubert i el carter l'alupuzer reial Melcion Sarda. El contraconte, el mercader Jeroni Campaner.

⁸ A la societat descrita per E. Paqual (1981: 64-67) s'anomena aquest cartex juntament amb el de prenedor i carter. Aquest tendria la funció descrita de la següent manera al capítol de la societat: «*Volum que de totes les venutats pendiam, se treva a tao 2 s per lluita per donar per amor de nostra Senyor a pobras ben vits a lo almoxner al qual fara billats a lo carter y dit carter tindra hobliuasio pagarlos los quals se li faran bons al die dels comptes*» (p. 66).

⁹ Son abundants les obres i articles referits a aspectes culturals, religiosos i polítics que relaten i expliquen la situació d'aquest grup a la segona meitat del S. XVII. Malgrat tot, són escassos els treballs sobre la situació econòmica, l'estudi de les propietats, les activitats comercials, les practiques creditícies (prèstecs, la propietat de censos de la Universitat, de pobles, ordres religiosos i de particulars, i les activitats dins el camp del credit marítim (canvis marítims, presècs, asseguraments). Caldrà a la vegada, plantejar-se a quins sectors beneficiaren, a part de la propia institucio inquisitorial, les dificultats d'aquest grup de gran poder economic.

¹⁰ A.R.M., Protocols, Nicolau Rubert, R 163, 341-343.

¹¹ Son confiscats els bens, entre d'altres, d'Antoni Cortes de Josep de San Antoni, Augusti Antoni Cortes, Joan Baptista, Martí, alies veid, Pere Joan Ajuló de Pere, Miquel Cortes de Josep, Josep Martí, alies Bruy, Rafel Cortes de Gabriel, Josep Cortes de Francesc (o d'Augusti), Rafel Josep Martí, alies barbassa, Augusti Cortes de Gabriel, Rafel Nicolau Fortesa, Bartomeu Fortesa, Gabriel Cortes d'Augusti, Augusti Salvador Cortes, Rafel Fortesa de Gaspar, Joan de Benet, Rafel Valls, saboner, Miquel Jeroni Llongu, Bartomeu Baltasar Martí. Aquest llistat pertany a actes inscrits al protocols R 163 i R 164 del notari Nicolau Rubert. En aquestes actes s'anomenen diferents persones, generalment notaris, perquè s'encarreguin de recuperar «*los censos de particula res y deudas conforme la lista o quaderno que se li ha entregado en presencia del notario*» (R 163, 356-357).

¹² A.R.M., Protocols, Nicolau Rubert, R 163, 341-343.

¹³ A.R.M., Protocols, Nicolau Rubert, R 165, 180-181.

¹⁴ A.R.M., Protocols, Nicolau Rubert, R 164, 46-48 v.

¹⁵ A.R.M., Protocols, Nicolau Rubert, R 164, 46.

¹⁶ Creada el primer de juny del 1678, A.R.M., Arxiu Historic (A.H.), 4277-4278.

¹⁷ Es forma la societat el 29 de desembre del 1679.

¹⁸ L'acta de fundació es realitza el 16 de novembre del 1680, A.R.M., Protocols, Nicolau Rubert, R 165, 383v-388.

¹⁹ El 8 de desembre del 1680, quan es crea una companyia d'assegurances de la qual es prenedor Rafel Moya i carter Francesc Salvador Ajuló. Son membres d'aquesta societat el Dr. Sebastia Ferragut, prevere i teo-
log, secretari del Sant Ofici, Domingo Ferragut, notari de secretes del Sant Ofici, Guillem Llongu, Rafel Moya, Rafel Fortesa de Gaspar, Francesc Salvador Ajuló, Rafel Llongu de Guillem, Antoni Morro, sastre i Nicolau Rubert, notari (A.R.M., Protocols, Nicolau Rubert, R 165, 426v-432).

TAULA 1
DISTRIBUCIÓ DELS ASSEGUADORS*

Any	Nombre Contrac.	Nombre Asseg.	Indivi- dual	%	Societat	%
1659	3	20	10	50	10	50
1660	2	9	8	88'9	1	11'1
1661	16	149	69	46'3	80	53'7
1662	6	21	10	47'6	11	52'4
1664	6	51	23	52'9	24	47'1
1665	10	142	100	70'4	42	29'6
1666	9	154	90	59'4	64	41'6
1667	3	53	24	45'3	29	54'7
1668	2	28	20	71'4	8	28'6
1669	1	15	12	80	3	20
1670	23	280	188	67'1	92	32'9
1671	48	247	121	49	126	51
1672	17	110	57	51'8	53	48'2
1673	28	263	191	72'6	72	27'4
1674	27	258	166	64'3	72	35'7
1675	44	244	167	68'4	77	31'6
1676	31	215	121	56'3	94	43'7
1677	22	163	102	62'6	61	37'7
1678	47	268	183	68'3	85	31'7
1679	41	203	119	58'6	84	41'4
1680	44	286	179	62'6	107	37'4

*Elaboració pròpia en base a dades A.R.M., protocols, Joan Servera (S 979 S 1001), Joan Rotget (R 125 R 126), Nicolau Rubert (R 153 R 156).

